

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Pärandtehnoloogia õppekava

metallitöö eriala

Meelika Hainsoo

NELI NEITSIT.

RÕNGASSÕLGEDEST JA REGILAUDEST INSPIREERITUD RINNAEHTED

Lõputöö

Juhendaja Indrek Ikkonen, MA

Viljandi 2024

Resümee

Neli neitsit. Rõngassõlgedest ja regilauludest inspireeritud rinnaehted

Käesolev lõputöö koosneb kahest osast: taustaurimusest ja loov-praktilisest tööst. Esimene osa avab rõngassõlgede kandmise pikka ajalugu, selle ehtetüübi eri vorme ning muutumist ajas. Taustaurimusliku peatüki teises pooles kirjeldatakse regilaulu peamisi tunnuseid, ahellaulude *Meri õue all* ja *Luust sõrmus* sisulist poolt ning lugudes esineva nelja neitsi motiivi mütoloogilisi tagamaid. Loov-praktiline peatükk annab ülevaate autori poolt loodud nelja rinnaehte kavandamise põhialustest ja valmimise protsessist. Inspiratsiooni ehte kujundamiseks saadi ajaloolistest rõngassõlgedest ja regilauludest ning iga ehte juures on välja toodud selle loomisel võtmerolli mänginud rõngassõlgede motiivid ja lauluvärsid. Teise osa viimane kolmandik kirjeldab lõputöö juurde kuuluva muusikapala *Meri õue all* saamislugu.

Võtmesõnad: rõngassõlg, regilaul, ahellaul, laulude mütoloogia, ehte sümbolid

Abstract

Four virgins. Breastpins inspired by annular brooches and Estonian runosongs

The present thesis is divided into two parts: background research and creative practical project. The first part outlines the extensive history of wearing breastpins, their different forms and changes over time. In the second part of background research, the author describes the main characteristics of the Estonian runosong, the gist of chain songs „Sea at our Gate” and „Bone Ring” as well as the mythological background of the four virgins motive that is repeated in the songs. The creative practical chapter gives an overview of the design principles and the process of making four breastpins, inspired by historical annular brooches and Estonian runosongs. The author outlines the annular brooch motives and song verses that played a role in the creation of each breastpin. The last section of the second chapter describes the origin of the song „Sea at our Gate”, an integral part of the creative practical project.

Keywords: annular brooch, Estonian runosong, chain song, song mythology, jewellery symbols

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. TEOREETILINE OSA: TAUSTAUURIMUS.....	6
1.1. Rõngassõled Eestis.....	6
1.1.1. Rõngassõlgede levik.....	6
1.1.2. Rõngassõlgede vormid ja ornamentika.....	7
1.2. Regilaul.....	11
1.2.1. Regilaulu tähendusest.....	12
1.2.2. Regilaulu vormist.....	13
1.2.3. Laulude <i>Meri õue all</i> ja <i>Luust sõrmus</i> tähendusruum.....	14
1.2.4. <i>Neli neitsit</i> mütoloogilise maastiku avamine.....	16
2. LOOV-PRAKTILINE OSA: EHETE JA MUUSIKAPALA LOOMINE.....	18
2.1. Rinnaehete <i>Neli neitsit</i> kavandamise alused.....	18
2.1.1. <i>Siidisiduja</i>	19
2.1.2. <i>Niidiniduja</i>	23
2.1.3. <i>Kullakuduja</i>	25
2.1.4. <i>Mari-Kulda</i>	29
2.2. Muusikapala <i>Meri õue all</i>	32
2.2.1. Muusikalise seade loomine ja salvestamine.....	34
KOKKUVÕTE.....	35
KASUTATUD ALLIKAD.....	37
LISA 1.....	39
LISA 2.....	41
LISA 3.....	45

SISSEJUHATUS

*Kus om Maari maale tulnu,
 pühä risti rinnu lännü.
 Mis tal jäänu jälle pääle
 või tal sammule sadanu?
 Kuld tal jäänu jälle pääle,
 hõbe sammule sadanu.
 Kes see hullu võti kulla?
 Mina hullu võti kulla,
 pitsiti kulla peosse,
 kääni hõbe käise'esse.*

(ERM 147, 163/5 < Karula khk)

Oma lõputöös ühendasin omavahel pea kaheksa sajandit rahvapärase ehtena kantud ja mitmeid erinevaid vorme läbi teinud rõngassõle ning samaaegselt siinse piirkonna vaimset maailmapilti väljendanud regilaulud ja valmistasin nende põhjal neli tänapäeval kantavat rinnaehet.

Enne metallikunstiõpingute alustamist oli minu erialaks rahvalaulude, sh regivärsiliste rahvalaulude esitamine ja õpetamine. Mind on alati köitnud laulutekstid ja regivärsilise luule tähendusruum. Kui asusin õppima Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia pärandtehnoloogia eriala metallitöö õppekaval, suunasin oma teravdatud tähelepanu regilaulutekstides esinevatele ehete- ja ehtimisega seotud värssidele. Tõsiasi, et ehete seotud kujundid on esindatud sedavõrd paljudes regilauludes, viitab asjaolule, et ehted mängisid olulist rolli toonase inimese elus. Põnevad laululeiud andsid ainet ja inspiratsiooni seminaritööks „*Siis ma sõlest sõna võti*“. Sõlg regilauludes“, milles uurisin meie traditsioonilise ehtemaastiku ühe märgilisema ehte, sõle, esinemist ja tähendust valitud regilauludes. Analüüsid erinevaid laulutüüpe, jõudsin mitmete huvitavate järeldusteni, mis omakorda innustas mind sama teemafookusega jätkama loov-praktilises lõputöös. Jätsin seminaritöös käsitletud regilauludest sõelale kaks salapärast laulutüüpi: *Meri õue all* ja *Luust sõrmus* ning kavandasin ja valmistasin neist tekstidest ainet ja inspiratsiooni ammutades neli rõngassõlgedel põhinevat rinnaehet *Neli neitsit*. Kõigi Eesti aladel esinenud ajalooliste sõlevormide hulgast valisin lõputöö alusallikaks just rõngassõled, kuna seda tüüpi sõled olid kasutuses samaaegselt regilaulude elujõulise esitamisajaga. Minu üks eesmärke nii muusiku kui ehteloojana, on tuua regilaulud ja rahvapärased ehted tänapäeva inimestele lähemale. See on ka põhjus, miks kujundasin ehted selliselt, et need oleksid kantavad tänapäeva rõivastel.

Lõputöö jaguneb kaheks osaks: teoreetiliseks taustauuringuks ja loov-praktiliseks. Teoreetiline peatükk koosneb omakorda kahest teemavaldkonnast, millest esimeses tutvustan ajalooliste rõngassõlgede eri vorme ja muutumist ajas, teises avan regilaulu poeetilist vormi ning kirjeldan kahe töös kajastatud laulutüübi tausta. Lõputöö loovpraktiline peatükk jaguneb samuti kaheks. Esimeses osas annan ülevaate rinnaehete *Neli neitsit* kavandamis- ja valmistamisprotsessist ning kasutatud tehnoloogiatest. Kuna ehete loomise aluseks on laulud, kuulub minu lõputöö loomingulisse tervikusse ka muusikapala, mille olen loonud ühe töös kasutatud regilaulu põhjal. Loov-praktilise osa teises peatükis kirjeldangi laulu *Meri õue all* saamislugu ja salvestamise protsessi.

Kõik minu töös kasutatud laulutekstid pärinevad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluulearhiivi digitaalsest regilaulude andmebaasist. Rõngassõlgede kohta olen leidnud pildilist materjali peamiselt Kaalu Kirme 1986. aastal ilmunud raamatust “Eesti sõled“ ja Eesti Muuseumide Veebivärvast MUIS. Töös kasutan enda tehtud fotosid, kui ei ole märgitud teisiti.

See lõputöö on tänukummardus kõikidele õpetajatele, kes on juhendanud minu teekonda nii ainelise- kui vaimse pärimuskultuuri maastikul. Minu eriline tänu kuulub juhendajale, Indrek Ikkonenile, kes oma põhjatute teadmise- ja pühendumisega on andnud hindamatu panuse meie ajaloolise ehtekultuuri tundmaõppimisel.

1. TEOREETILINE OSA: TAUSTAUURIMUS

Minu lõputöö on kantud kahest allikast, millest üks kuulub ainelise, teine vaimse pärimuskultuuri valdkonda. Nõnda koosneb ka käesolev teoreetilise taustauurimuse peatükk kahest osast, millest esimeses annan ülevaate rõngassõlgede ajaloo Eestis ja kirjeldan selle sõletüübi alla kuuluvate ehete eri vorme ning pinnakaunistusi; peatüki teises pooles avan seisukohti laulutekstide mõttesisu tõlgendamise võimalustest ja olulisusest ning kirjutan lahti regilaulu värsisüsteemi põhitunnused.

1.1. Rõngassõled Eestis

*Ants oli agar kündemaie,
kündemaie, külvamaie;
künd' ta soost suure sõle,
paju alta paksu paua,
kaasikust künd' rohukaala;
säält sai sõtsil sõlgusida,
emalastel ehtesida.*

(E 8271 (9) < Paistu khk)

Üks kõige iseloomulikumaid eestlaste ehetest, kinnitina ühtlasi tarbeesemeist oli sõlg (Kirme, 1986, lk 3). Sõled on olnud Eestis kasutusel juba pronksiajast alates ning on aegade jooksul teinud läbi mitmeid muutusi nii kujus, materjalikasutuses kui ornamentikas. Alljärgnevas peatükis annan ülevaate rõngassõlgede ajaloolisest tüpoloogiast ja pinnakaunistustest. Toetun oma kirjatöös peamiselt kahele allikale, milleks on Eesti sõlgesid põhjalikult käsitlenud kunstiteadlase Kaalu Kirme 1986. aastal välja antud mahukas sõlgede ajalugu kirjeldav teos „Eesti sõled“ ning etnoloog Jana Reidla 2012. aastal ilmunud raamat „Eesti ehtekultuur muinasajast uusajani“.

1.1.1. Rõngassõlgede levik

13. sajandit võib pidada meie kultuuris omamoodi uue perioodi alguseks, kus üha enam kanda kinnitav kristlik kultuur koos rajatud linnadega, tõid kaasa ka varasematest teistsugused ehted. Sõletüübiks, mis 13. sajandil Eestisse jõudis ning siia pikaks ajaks püsima jäi, on **rõngassõlg**. Oma kujult meenutab see varasemalt levinud ketassõlgi. Seda sõletüüpi on meil nimetatud veel *sõõrsõleks*, *sõõriksõleks* ja *ratassõleks*. (Reidla, 2012, lk 95)

Rõngassõlgede üks võimalikke eelkäijaid on **vitssõlg**, mis tõenäoliselt hakkas Eestis laialdaselt levima 13. sajandil. Vitssõle taolised suletud rõngaga kinnitusnõelad olid aga juba enne 13. sajandit tuntud mõnede soome-ugri hõimude juures. Algselt linnades levinud rõngakujuline sõlevorm kinnistus kiiresti ka talupojakultuuris ning kuni 16. sajandi keskpaigani kandsid sõlekujulisi ehteid kõik Eesti aladel elavad rahvakihid. (Kirme, 1986, lk 19)

Kuna rõngakujulised sõled olid varakeskaegse Euroopa kõige populaarsemaks sõletüübiks ning taolisi ehteid kanti keskajal lisaks Euroopale ka Skandinaavias, võib arvata, et kirjeldatav sõletüüp jõudiski Eestisse Euroopast ja Skandinaaviast pärit risticõldijate, käsitööliste ning kaupmeeste vahendusel (Reidla, 2012, lk 95). Samas on Leedu ja Läti territooriumilt leitud juba 11.-12. sajandist pärit nn *kurši tüüpi* sõlgi, mis on väga lähedased Eestis levinud rõngassõlgedele. Üks Saaremaalt, Käku küla kivikalmest leitud sama sõletüübi eksemplar, viitabki balti hõimude mõjutustele rõngassõlgedele levikul Eestis. Niisiis polnud rõngakujulise sõle sissetulek Eesti aladele seotud mitte ainult saksa-skandinaavia ekspansiooniga, vaid üldiste sõlestiili muutustega kogu Euroopas, mis kandusid meile nii lääne-, lõuna- kui ka mõningate idanaabrite vahendusel. (Kirme, 1986, lk 18-19)

Kui mujal Euroopas hakkasid rõngassõled juba 14. sajandi lõpus moest kaduma, siis Eestis omandas seda tüüpi sõlg mitmeid kohalikke vorme ja püsis kasutuses kuni rahvarõivakandmise traditsiooni hääbumiseni 20. sajandi alguses. Sõletraditsiooni püsijäämist aitab kindlustada asjaolu, et lisaks õppinud kullasseppadele ja *ettekenmakeritele*¹ valmistasid erinevat tüüpi rõngassõlgi ka kohalikud külameistrid. (Reidla, 2012, lk 95-96)

1.1.2. Rõngassõlgede vormid ja ornamentika

Rõngassõlgede kinnitusviis erineb mõneti varasemalt levinud hoburaudõlgedele omast. Sõlerõngas on suletud ja nõel ei liigu ümber selle vabalt nagu hoburaudsõlele. Rõngassõlgedele kinnitamiseks tuleb rõivakangas sõle suuavast läbi panna, tilguti otsaga läbi torgata ja seejärel nõel koos riidega tagasi sõlesuu juurde tõmmata. Aja jooksul tegi rõngassõlg läbi mitmeid muutusi. Esialgu avaldusid muutused dekooris, hiljem hakkas sõlekeha kõrgenema, võttes 18. sajandi keskpaiku klassikalise kuhiksõle vormi.

Esimesed **kitsad** rõngassõle vormid olid laialt levinud Läänemere ümbruse hansaruumis, mistõttu kasutataksegi siinse varase sõlevormi puhul nimetust **hansasõled** (joonis 1, 2, 3). Selle

---

¹ Väljaspool tsunftte tegutsenud eestlastest ehtemeistrid, kes legaalselt valmistasid ja müüsid ehteid talupoegadele (Kirme 1986: 17).

sõlevormi alla kuuluvad lihtsakujulised, 0,5 mm-1 cm laiuse lameda rõngaosaga, enamasti vasesulamist valmistatud ehted. Hansasõlgede läbimõõt on 3-5 cm. Mõningatel juhtudel on sõlekaar dekoreeritud muinasajast tuntud geomeetrilise ornamendiga, millele keskajal lisandusid risti- ja rosetimotiiv. Pinnakaunistuste hulgas leidub ka varakeskaegses Euroopas levinud väänleva viinapuuväadi elementi. Üleskirjutuste kaudu on teada, et sõlgede pinna kaunistamisel on kasutatud ka kive, seda küll linnas valmistatud ja kantud ehete puhul. (Reidla, 2012, lk 95-96)

13.-16. sajandi kitsaid rõngassõlgi on dekoreeritud ka gooti untsiaalkirjas palvesõnade ja pühakute nimedega, millega seoses võib öelda, et kasutusele tulid nn *sõnumiga sõled*. Arvestades gooti untsiaalkirjas sõlgede valmistamise kvaliteeti ja neil oleva teksti religioosset sisu, olid need tõenäoliselt valmistatud mõnes linna või kloostris juures asuvas töökojas. (Kirme, 1986, lk 22)

Kitsaid rõngassõlgi on leitud üle Eesti, enim siiski Lõuna-Eestist. Rikkalikult on seda sõlevormi leitud ka Läti aladelt.

Joonis 1. Geomeetriliste ornamentidega hansasõlg (AM 28409 A 583:77)

Joonis 2. Hansasõlg (ERM A 379:4)

Joonis 3. Tekstiga hansasõlg (TM 3508:17 A 203:17)

Laiemate rõngassõlgedele (joonis 4) leviku algusperioodiks võib pidada 14. sajandi lõppu, nende hiilgeaeg oli aga 15. sajandi keskpaigast kuni 18. sajandi alguseni. Sõltuvalt rõngaosa laiuselt, ei paikne nõel nendel sõlgedel mitte rõnga ümber, vaid selle kinnitamiseks on rõnga pinda tehtud vastav ava. Sõled on valmistatud vasesulamist, harvemini hõbedast. Esialgu jäi sõlekaare laius alla 2 cm ning rõngassõlgede läbimõõduks 5-6 cm. 16.-17. sajandil paisusid sõled läbimõõdult suuremaks ja sõlepind kaardus kergelt kummi. (Kirme, 2002, lk 66)

Pinnakaunistustes on näha geomeetrilisi kujundeid, kuid ka gooti stiilis taimornamenti, hilisematele eksemplaridele on iseloomulik piki sõlekaart jooksev poolkaartest muster. Peamisteks kaunistuselementideks on olnud akantuselehtedest inspireeritud taimornament ja araabiapärane moresk², mõningate rõngassõlgede kujunduses domineerib kiri (Reidla, 2012, lk 96-98). Valdavalt on levinud lame graveeritud dekoor, eriti esinduslikel puhkudel on kasutatud reljeefset dekoreeringut (Kirme, 2002, lk 66).

² Araabia päritolu stiliseeritud lehtede ja õitega põimmuster.

Renessansiaegsete rõngassõlgede kujundus on ainukordne ja originaalsete lahendustega, kus iga sõlg on omaette kunstiteos. Leidub küll ka korduvaid kujundusviise, ent parimad näited nõudsid väga kõrgeid tehnilisi oskusi, mistõttu ei saanud seeriaviisiline valmistamine kõne alla tulla (Kirme, 2002, lk 66). Paljude laiemate rõngassõlgede üheks eripäraks on nõelakanna külge kinnitatud, sageli tordeeritud³ või keermestatud traadist kõlarõngas, mis vastu sõle külge puutudes tekitab heli ning mille külge sai kinnitada ripatseid (Reidla, 2012, lk 98).

Joonis 4. Akantuselehtedega kaunistatud lai rõngassõlg. (ERM A 632:56)

Äärevitsaga rõngassõlgedel (joonis 5, 6, 7) on ümber lameda või kergelt kumera hõbeplekist valmistatud sõlekeha joodetud äärevist. Tordeeritud või keermestatud traadist vits ümbritseb ka sõle suuava. Äärevitsaga rõngassõlgede läbimõõt on keskmiselt 6-8 cm, sõlekeha laius 2-2,5 cm. Selle sõlevormi kõige levinumaks pinnakaunistuseks on olnud rütmiliselt korduv stiliseeritud taimemuster. 16. sajandi sõlgedel leidub rohkelt akantus- ja moreskornamenti. Nende sõlgede teostuse kõrge kvaliteet viitab linnakullasseppade tööle. Selline äärevitsaga sõlevorm on Eestile ainuomane ja meie naabermaades seda ei esine. (Reidla, 2012, lk 99)

Joonis 5. Akantuselehtedega kaunistatud äärevitsaga rõngassõlg. (ERM A 509:683)

Joonis 6. Tekstiga kaunistatud äärevitsaga rõngassõlg. (ERM A 509:684)

Joonis 7. Teksti ja portreedega kaunistatud äärevitsaga rõngassõlg. (AM 17093 E 1425)

³ Tordeerimine on sepa- ja ehtetöös kasutatav ümar- või kantmaterjali vintikeeramine ümber oma pikitelje.

17. sajandil paigutus äärevitsast väljapoole sõleserva üleskummitud kupukeste rida. **Äärekuppudega rõngassõled** (joonis 8) on 17. ja 18. sajandi edasiarendused äärevitsaga sõlgedest. Just sellest sõlevormist on välja kasvanud 19. sajandi naise üks pidulikume ehe – kuhiksõlg (Voolmaa, 1970, lk 8). Mõnedel eksemplaridel vahelduvad kupud samal real olevate augukestega. Selle, kergelt ülespoole kumerdunud pinnaga sõlevormi suuava on väiksem kui varasematel rõngassõlgedel, üldine läbimõõt aga suurem – 8-10 cm. Pinnakaunistus on barokkstiilist mõjutatuna lopsakam ja hoogsam kui varasematel sõlevormidel. Dekoreeringus on kasutatud palju väärtide, õite ning lehtedega lillornamenti. (Reidla, 2012, lk 100)

Joonis 8. Äärekuppudega rõngassõlg. (ERM A 476:71)

Eesti sõlgede hulgas on rühm väga omapäraseid rõngassõlgi, mis on kaunistatud ainulaadse kohaliku päritolu graveeringuga – nn **triskelemeistri sõled** (joonis 9). Neid, 6,5-10 cm läbimõõduga, kergelt kumera pinnaga hõbeplekist valmistatud ehteid, kaunistab kaare- või paraboolitaolistest kujunditest ja kalasabamustrist graveering, mida omakorda raamib sõleservas olev lainejoon. Sõle pinnal esineb ristiusueelse päritoluga maagilisi märke, millest tuntuim on päikese, jõu ja edasiliikumisega seostatud *kolmjalg* ehk *triskele*⁴. Kirjeldatud sõled olid kasutuses 16. saj- 17. sajandi I pooles. (Reidla, 2012, lk 90)

Nurksõlg – eriti tema hilisem, ruudukujuline vairant – on omapärane, ainulaadnegi sõleliik, millele on antud põhjamaiselt asjalik ja loogiline vorm (Kirme, 1986, lk 23). Nurksõlg (joonis 10) on väikesearvuline, ent omapärane, peamiselt Lõuna-Eestist leitud sõlevorm, mille esimesed eksemplarid on dateeritud 13.-14. sajandisse. Neid, punakast vasesulamist valatud sõlgi, iseloomustab rõngakujuline põhiosa ja neli sellega liitunud väikest nurka. Hilisematel, 15.-17. sajandi nurksõlgedel jäävad nurgad üldsiluetis domineerima, sõle keskosa laieneb ja tõuseb kummi. Need sõled pole enamasti enam valatud, vaid vaskplekist sepistatud, ühtegi hõbedast valmistatud seda tüüpi sõlge pole leitud. Ruudukujuliste nurksõlgede läbimõõt on enamasti 5-8,5 cm. (*Ibid*, lk 23-24)

⁴ Vana, kolmest kodaraina ühte punkti kinnitatud jooksvast jalast koosnev kujund, millele omistati kurja eemalepeletavat võimet (Kirme 1986: 45).

Nurksõlgi kaunistav geomeetiline ja korrapärane muster on kantud sõle pinnale punseldamismeetodil ⁵. Valmistamistehnikatele tuginedes arvatakse need sõled olevat *ettekenmakerite* töö. Nurksõled kaovad kasutusest 17. sajandi hakul. (Reidla, 2012, lk 105)

Joonis 9. Triskelemeistri sõlg (ERM A 476:71)

Joonis 10. Nurksõlg (ERM 9069)

Oma lõputöö loov-praktilises osas kasutan rõngassõle pikast ja rikkalikust ajaloost viit eri vormi: nurksõlg, hansasõlg, ilma äärevitsata -, äärevitsaga – ning ääre-kuppudega rõngassõlg. Interpreteerin loominguliselt ja mänguliselt rõngassõlgede nõelakanna küljes paiknenud väikese kõlarõngakese elementi, paigutades selle oma rinnaehetel erinevatesse, laulude kaudu välja joonistuvatesse asukohtadesse.

1.2. Regilaul

Regivärsiline laul – see on meie rahva kõige ürgsem, omapärasem, sajandites väljakujunenud ja terviklikum looming, rahva loomingulise geeniusse väljendus (Tormis, 1997, lk 8).

Minu loov-praktilise lõputöö inspiratsiooniallikaks on **regivärsilased rahvalaulud** ehk **regilaulud**. Regilaulu traditsioon ei ole enam igapäevase elava suulise kultuuri osa ning seega on *vanemad rahvalaulud meile tuttavad veel vaid kivistunud tekstidena paberil, tekitades sellistena tänapäevases lugejas valdavalt äraolevat võõristust* (Arukask, 2000, lk 8). Et tuua regivärsiline rahvalaul lugejale lähemale, kirjutan siinse peatüki esimeses pooles lahti selle vanapärase lauluvormi põhitunnused. Ühtlasi puudutan küsimust, kas ja mil viisil saaksime tänapäeval nende muistsete laulude mõttesisu uurides ning mõtestades ehitada sildu möödunud aegade ja tänapäeva vahele. Toetun siinjuures paljuski oma 2022. aastal kaitstud seminaritöös „*Siis ma sõlest sõna võti*. Sõlg regilauludes“ kasutatud allikatele ja materjalidele. Peatüki teises osas avan kahe laulutüübi, *Meri õue all* ja *Luust sõrmus* tähendusvälju ning nendest lauludest viib otsetee

⁵ Metallesemele mustri löömine terasest templi abil.

peatüki viimasesse kolmandikku, mis annab vastuse küsimusele, mida tähendab minu loov-praktilise lõputöö pealkiri *Neli neitsit*.

1.2.1. Regilaulu tähendusest

Eks laulgi ole mineviku tunnistajaks nagu muinasjutt või muistend. [---] Ometi ei peaks me neid tõendusvahendeid hülgama, sest kuhu ajalugu oma selgekskirjutatud tähtedega ei ulatu, seal astub laul ja muinasjutt oma õigustesse (Laugaste, 1948, lk 10).

Regivärsi poeetiline vorm, eelkõige värsimõõt, tekkis arvatavasti läänemeresoome keelte iseseisvumise aegu, umbes paar tuhat aastat tagasi ning on olnud sajandeid enamiku läänemeresoome rahvaste peamiseks muusikalis-poeetiliseks väljendusviisiks (Sarv, 2008, lk 11). Olles osa suulisest traditsioonist, hoidis põlvest põlve edasi kandunud regivärsiline rahvalaul alal teadmisi, kogemusi, hoiakuid ja kombeid. *Nii võib öelda, et regivärsivorm on oma reeglitega keel, kuid see keel on laulikute suus rääkinud ikkagi traditsioonilisi, püsivate väljendite ja kujundite vahendusel edasi pärandatud lugusid, mõtteid ja uskumusi* (Ibid, lk 117). Suulise kultuuri olemus on dünaamiline ja reageerib ajas aset leidvatele muutustele. Nii tõlgendab iga järgnev põlvkond päritud tekste mitte kui kivistunud originaale, vaid kohandab neid vastavalt elava traditsiooni normidele. Suulisel teel edasi kantud pärimust, sealhulgas rahvalaule, võib seega pidada meie kultuuri vanimaks kirjutamata kirjanduseks ja seetõttu omavad regilaulutekstid meie kultuuri mõtestamise jaoks hindamatut väärtust (Hainsoo, 2022, lk 6-7). Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetoolis oma bakalaaurusetöö raames ehete ja ehtimise rolli regilauludes uurinud Ursula Zimmermann leiab, et regivärsilise luulekeele oskusliku „lahtikodeerimise“ kaudu *on võimalik avastada maailma, mille mõistmiseks muudest allikates enam ei piisa* ning just regilaulud võiksid olla meile täiendavaks abivahendiks kunagise maailmapildi mõtestamisel (Zimmermann, 2002, lk 6). Teiste hulgas on regilauludele, kui võimalikule allikmaterjalile meie ajaloo mõtestamisel, juhtinud tähelepanu usundiloolane ja folklorist Oskar Loorits, kes kirjutab oma 1951. aastal ilmunud teoses „Eestluse elujõud“: *Kuid eesti kultuuriloo tuumiku moodustavad ju hoopis rahva enda pärimused, mida meie ajaloolased üldse ei uuri. Ja sellepärast me lihtsalt ei tunne veel iseendid ega eestluse elujõu allikaid* (Loorits, 1951, lk 8). Mõned olulised sammud regilaulu tekstide kasutamisel interdistsiplinaarsetes uurimistöodes on siiski astunud. Nimelt kaitses arheoloog Pikne Kama 2017. aastal Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudis doktoritöö „Arheoloogiliste ja folkloorsete allikate kooskasutusvõimalused: inimjäänused märgaladel“, milles autor kõrvutab arheoloogilist ja folkloorset teavet mineviku tõlgendamisel. Kama kinnitab, et tänu regilaulu

värsisüsteemi konservatiivsele olemusele, on neis tekstides talletunud vanu elemente ja huvitavat informatsiooni ka meie mineviku kohta (Kama, 2012, lk 7). Regilaulude mõttesisu avamise lummust illustreerib kõige paremini folklorist Madis Arukase sõnastatu: *Sellistena kujutavad iseäranis lüroepilised regilaulud endast mõistatuslikke kajastusi varasematest epohhidest, mille avanemine eeldab õige koodi tundmist – tänapäeval ennekõike aga selle koodi loomingulist (taas)leidmist. Nii on võimalik praegu siseneda maailma, mille kohta muud allikad meile enam kunagi teavet anda ei tarvitse* (Arukask, 2000, lk 57).

1.2.2. Regilaulu vormist

Regilaulu luulevormi iseloomustab *parallelism, alliteratsioon*⁶, *assonants*⁷ ning pika ja lühikese silbi vaheldumisel põhinev neljajalgne trohheus⁸ (Kokamägi, Rüütel, 1964, lk 7). Regivärsilise luule üheks peamiseks poeetiliseks võtteks on **algriim**, mille moodustavad alliteratsioon ja assonants. Algriim märgib sõnade algushäälikute kokkulangevust või kõlalist sarnasust (Hainsoo, 2022, lk 8). Folklorist Mari Sarv kirjutab: *Regilaulus on algriim väga üldine, esinedes peaaegu igas värsis, kusjuures riimuda võivad omavahel värsi mistahes sõnad; üle värsipiiride algriim regilaulus ei toimi.* (Sarv, 2018, lk 116). Sarv kinnitab, et algriimist lähtuvate kõlakujundite kasutamine regivärsi poeetilise väljendusviisi üks eripärasid ja ühtlasi selle mõjuvuse üks oluline alus (*Ibid*, lk 116). Algriim on seega olnud meie suulise vormelisüsteemi üks põhimehhanisme, mille abil rahvaluule on üles ehitatud.

Teine regilaulu tekstuuri oluline poeetiline tunnus on **parallelism ehk mõtteriim**. Parallelism seisneb regilaulu peavärsis väljendatud ühe tervikliku mõttepildi kordamises, ümber ütlemises või laiendamises järgmistes värssides (Hainsoo, 2022, lk 9). Mõtteriimi on defineeritud ka kui ühe värsi kordamist järgmiste värsi teel, kus öeldud mõtet väljendatakse teiste sõnadega, *kusjuures need värssid pole ainult mõtte kordamiseks, vaid ka meeolelu süvendamiseks ja pildi detailsemaks kujundamiseks, nüansseerimiseks* (Tedre, 2003, lk 206). Eesti regivärsiline rahvalaul on oma olemuselt enamasti lüüriline ja mõtteriim on meeolelu ning olustiku kujutamise oluline komponent.

Ann ei võtnud, Ann ei läinud

Ta läks ise iljukeisti,

mööda teed läks tillukesti,

⁶ Sama kaashääliku kordumine värsis kahe või enama sõna alguses (varesed vana rahada)

⁷ Sama kvaliteediga täishääliku kordumine värsis kahe või enama sõna pearõhulises silbis (varesed vana rahada).

⁸ Värsijalg, mille pikale või ülipikale silbile järgneb lühike silp.

mööda maad madalukesti.

(EKM ERA, EÜS X 2307/8 (131) < Järva-Madise khk.)

Ehkki regivärsi vorm konserveeris ja säilitas vanu, kõnekeelest juba kadunud keelendeid (Tedre, 2003, lk 219), ei olnud see kivinenud ega kinnine süsteem. Aja jooksul toimusid lauludes nii keelelised kui sisulised muudatused. Need muutused toimusid väga aeglaselt, *lugusid ja mõtteviise tasapisi kohandades, poeetilisi kujundeid lihvides* (Sarv, 2018, lk 118), mistõttu sisaldavad regivärsilised tekstid nii vanemaid kui omas ajas kaasaegsemaid elemente.

1.2.3. Laulude *Meri õue all* ja *Luust sõrmus* tähendusruum

Üheks vanimaks ja salapärasemaks laulukihistuseks meie regilaulutraditsioonis, võib pidada **ahellaule**. Termin *ahellaul* osutab teksti ülesehitusele, mis koosneb küsimus-vastus või põhjus-tagajärg värsipaaridest, mis kokku moodustavad omavahel seoses olevaid luuleketi. (Särg, 2006, lk 229)

Laulutüüp, mis on üle Eesti laialdaselt levinud ja mille sisu on üksjagu mõistatuslik, on *ahellaul Meri õue all*, mis tihtipeale kuulub orgaaniliselt kokku laulutüübiga *Luust sõrmus*. Need mitmeti tõlgendatavad tekstid ergutavad kujutlusvõimet ja jätavad rohkelt ruumi mütoloogilisele mõtlemisele. Seetõttu leidsin just neist laulutüüpidest oma loov-praktilise lõputöö inspiratsiooniallika. Tulenevalt regilaulu poeetilisele väljendusviisile omasest mitmemõttelisusest, on seal leiduvaid motive võimalik tõlgendada ühtviisi poeetiliste kõlakujunditena kui sõna-sõnalt. Mõlemal juhul on võimalik rohkem kui üks tõlgendus (Lintrop, 2016, lk 68).

Tüübinimetuse *Meri õue all* alla koondab Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluulearhiivi digitaalne regilaulude andmebaas 214 ning *Luust sõrmus* alla 133 teksti (seisuga 29. veebruar 2024). Siinjuures tuleb aga tähele panna seda, et mõnel puhul on need kaks laulutüüpi esindatud ühes ja samas tekstis. Numbrid muudab omajagu tinglikuks ka asjaolu, et nendes laulutekstides sisalduvaid vormeleid võib leida ka teistes lauludes, mida siinkirjeldatud tüüpide alla pole liigitatud.

Nagu nimigi ütleb, algavad selle laulutüübi hulka kuuluvad lood „õue all“ ehk koduhoovis laiuvast merest, mille keskel asub saar, kaev või kasvab sealt välja mõni vägev puu, milleks harilikult on tamm. Seejärel kulgevad laulutekstid küsimustest ja vastustest koosnevate luuleahelate kaudu edasi mitmeid erinevaid tegevusliine pidi. Tekstivariante kõrvutades joonistuvad aga selgelt välja elemendid, mis üsna kindlas järjestuses esinevad pea kõikides antud laulutüübi tekstides: **sammas, sõel, sõlg** ning **sõrmus**.

*Mul on meri õue alla,
 kalatee on kaevu jaares,
 Mis sial kaevu jaressaagi?
Sammas kaevu jaressaagi.
 Mis seal samma otsassaagi?
Sõel on samma otsassaagi.
 Mis seal sõela põhja peale?
 Kägu sõela põhja peale.
 Mis seal käo kukla peale?
Sõlg on käo kukla peale.
 Mis sial sõle silma sees?
Sõrmus sõle silma sees.*

(EKM ERA, H II 13, 430/1 (5) < Koeru)

Sõrmus asetseb tavaliselt kusagil sõle küljes ja tema asukoht lauluti on varieeruv. Toon siia mõned näited sõrmuse paiknemisest sõlel eri tekstivariantides: serva peal, telje peal, silma sees, silma peal, nurga sees, vitsa peal, põhja peal, tilgutis jne. Küllalt sageli asub sõrmus sõle telje, ehk nõela peal, mis omakorda loob paralleeli rõngassõlgede peatükis kirjeldatud renessanss-sõlgede nõelakanna külge kinnitatud kõlarõngakesega. Kas viitab laulusõnades mainitud *sõle telje küljes olev sõrmus* rõngassõlgede nõela küljes olevale rõngakesele?

Et lauludes esineva sõrmuse puhul pole tegemist harilikku, vaid maagilise esemega, osutab asjaolu, et paljudes tekstiversioonides liigubki lugu alates sõrmuse motiivi sissetulekust edasi laulutüüpi *Luust sõrmus*, kust ilmneb, et salapärane sõrmus on valmistatud noorte meeste, harvemal juhul ka tütarlaste luudest.

*Mis sääl sõela põhja päälla?
 Sõlg sääl sõela põhja päälla.
 Mis sääl sõle tel'le päälla.
 Sõrmus sõle tel'le päälla.
Kellest see sõrmus tehtanesse?
Oma peiu pealuista,
oma kaasa kaelaluista,
sõameeste sõrmeluista.*

(EKM ERA, E 51884/5 < Äksi)

Meri õue all ja *Luust sõrmus* tekstides lausaliselt ja laialdaselt levinud elemendid samm, sõel, sõlg ja sõrmus, viivad mõtted küsimusele, kas ei või need laulud olla justkui sõnaline jälg mõnest muistsest maagilisest arbumisrituaalist? Kujutlusvõimet selles suunas

ergutab üks Karjalast, Laadoga järve äärest üles täheldatud rituaalikirjeldus: *Arbuja läheb koos sellega, kes on tulnud tema käest nõu küsima, kindlal ajal sauna, kus on arbumiseks mõeldud esemed. Ta asetab sõela tagurpidi sauna pingile, paneb sõela põhja peale savi, sütt ning hõbesõle. Sõle asemel võib kasutada ka kihlasõrmust või hõberaha ja seda kutsutakse "märgiks". Nõel kinnitatakse harja otsa ja nõelasilmast pannakse läbi niit, mis keerutatakse 2-3 korda ümber sõrme. Selle abil tõstetakse hari sõela kohale õhku, kus see hakkab pendeldama sõelal olevate esemete vahel.* (Krohn, 1894, lk 132)⁹

Meri õue all ahellaulus olevaid elemente võib vaadelda ka kui meie esivanemate taevaalaotuse astronoomilist kaarti, kus on esindatud Linnutee, Sõel ja mitmed teised kujuteldavad tähtkujud ning eredamad tähed. Kosmiliste taevaste olenditega seovad neid laululugusid ka järgmises peatükis kõne alla tulevad mütoloogilised *neli neitsit*, kes nii mõneski *Meri õue all* ja *Luust sõrmus* laulutüübis nagu ka minu lõputöö loov-praktilises väljenduses, määravat rolli etendavad.

1.2.4. *Neli neitsit* mütoloogilise maastiku avamine

Mis seel sormukse siessa?

Neli noorta neitsikesta.

Üks seel kuab kuldavööda,

teine vaalib vaskivööda,

kolmas poomib pollesida,

neljas nutab noorta miesta.

(H II 9, 747/8 (13) < Haljala khk., Selja rand)

Selles, laulutüüpide *Meri õue all* ja *Luust sõrmus* nime alla paigutuvas tekstis, asuvad sõle küljes oleva sõrmuse sees neli salapärast neitsit, kes selgelt on seotud inimsaatuse määramisega (Lintrop, 2016, lk 78). Folklorist Aado Lintrop on oma artiklis „Suur tamm, kduvad neid ja punane paat, kadunud härjast rääkimata“, nimetanud neid nelja neitsit *taevasteks neidudeks* ning seostanud neid nii antiikmütoloogia moirade kui muinasskandinaavia nornidega (*Ibid*, lk 21). *Vanas Kreeka mütoloogias on teada samuti kolm kduvat neitsit, Kreeka oma Maarjad - Moirad ja me ei üllatu kui nende eesmärk on pea sama - kujundada saatust /.../ Kolm kduvat neitsit, kes kujundavad saatust müütilise maailmapuu Ygdrasili all on tuntud juba vähemalt 700 aastat tagasi Skandinaavias. Nornid, nad koovad ja jagavad kuldseid saatuselõngu, määravad inimeste ja nende laste saatust* (Õunapuu ERR, 12.05.2024).

Kolme kduva, ketrava, siduva ja neljanda nutva neitsi kujundit leidub nii regivärsilistes kui

⁹ Autori tõlge soome keelest.

uuemates rahvalauludes. Motiiv on nii selgepiiriline, et sellele on antud tüübinimetus *Neli neidu*. Kolm kuduvat neidu ilmuvad maagilisel moel kotka tiiva alt, või kotka tiiva all kirvel asetsevast laastust tehtud aida sees oleval siidisängil. Nad istuvad ka hane sabal oleval sängil ja toovad vihma põlema süttinud kulla kustutamiseks. Iseäranis maagiline on neljas neid, kes näib olevat teistest kolmest alati eraldi, mitte kududes vaid leinates ehk nuttes noort meest. Komplektina on meil seega kolm kuduvat neiut, kellele on kampa löönud neljas, nuttev neid. Mitmetes vanades loitsudes, kus esinevad kolm kuduvat neitsit, liitub nendega müütiline Maarja, Maria või ka Mari. Kolm saatust määravat neitsit ja Maarja on tegelased paljudes müütilistes tekstides nii Skandinaavias kui Euroopas. Need müstilised neiud ilmuvad tihtipeale ka pulmalauludes, mis on osa elu tähtsaimast üleminekuriitusest. *Võib öelda, et nad ilmuvad alati suurte muutuste lävel, kui sünnitakse, surrakse või ärgatakse taas elule. Neitsid on ka maailma loomise juures, keset ruumi ja aja avarat algookeani.* (Õunapuu, ERR, 12.05.2024)

2. LOOV-PRAKTIILINE OSA: EHETE JA MUUSIKAPALA LOOMINE

Olnul on sisuline väärtus vaid siis, kui see on omaaegses kontekstis lahti mõtestatud ning nõnda selgunud selle tähendus ja mõju tänapäevale (Mälk, 2022, lk 305).

Siinse lõputöö teises osas annan ülevaate rinnaehete *Neli neitsit* loomisprotsessist. Enne ehte saamisloo juurde minekut, kirjutan lahti nende kavandamise raamistiku. Seejärel kirjeldan iga ehte loomise protsessi: inspiratsiooniks olnud regilaulu, ehte vormivalikut, pinnakaunistuste kujunemist ja valmistamistehnoloogiat. Loovpraktilise osa teises pooles avan ehte juurde kuuluva muusikapala *Meri õue all* valmimise käiku.

2.1. Rinnaehete *Neli neitsit* kavandamise alused

*Tee mul sõle, tee mul sõrmus,
sõle tee viievitsaline
sõrmus kuuekupuline
siis lähen keerelden kirikus'
pöörelden püha majasse.*

(E 17988 (8) < Valga < Paistu khk)

Enne, kui asusin loov-praktilise lõputöö jaoks rinnaehted kavandama, mõtestasin lahti ja fikseerisin minu jaoks olulised põhiprintsiibid, mis lõppeesmärki silmas pidades, aitasid mul leida ideid ning hoida fookust.

1. Rinnaehete üldkuju aluseks on rõngassõlgede ajalooliselt väljakujunenud vormid.
2. Rinnaehted on tänapäeval kantavad. Sõle suuavas olev nõel on vormiline element ning pole ette nähtud sõle kinnitamiseks riinetele, nagu see on ajaloolistel sõlgedel. Rõivastele kinnitamiseks on iga ehte tagumisel küljel kinnitusnõel.
3. Kõiki rinnaehted seovad regilaulutüüpides *Meri õue all* ja *Luust sõrmus* esinevad tähenduslikud elemendid: **sõel** ning **sõrmus**, mille paiknemine ehtel on lahendatud kunstilis-mänguliselt, tulenevalt minu poolt valitud laulutekstist.
4. Ehteid ühendab *nelja kuduva neitsi* motiiv, mida väljendavad ketid ja siidiniidist punutud elemendid.

5. Iga rinnaehe kannab oma nime, mis on ajendatud laulutekstidest ja kujundi *neli neitsit* kaudu välja joonistuvast mütoloogilisest maailmapildist.
6. Ehkki iga ehe kannab oma isiklikku lugu, on nad kõik mõttelõnga pidi omavahel seotud, moodustades ajakaare loomisest küpsuse ja uuestisünnini.
7. Ehete valmistamisel kasutan järgmisi tehnikaid ja tehnoloogiaid: vahast vormi valamine, lehtmetailist välja lõikamine, haamriga vormi taondamine. Sõlepinna dekoreerimiseks kasutan graveerimist ja söövitamist. Pinnatöötlemise viisidest on esindatud oksüdeerimine ning kuldamine.
8. Ehted on valmistatud hõbedast. Materjalidest kasutan lisaks poolväärisikivi, loomaluud ja siidiniiti.

Neli rõngassõlgedest inspireeritud rinnaehet *Neli neitsit* ehk neli kuduvad neidu, on saanud oma nimed laulutüübis *Neli neidu* esindatud regilauluteksti põhjal:

*Üks aga seob siidivööd,
teine neob niidivööd,
kolmas kujob kuldavööd
nellas nutab noorta meest;*

(ERA II 159, 377/9 (20) < Lääne-Nigula khk)

Nende rinnaehete kaudu seovad, kerivad, punuvad ja koovad *Siidisiduja, Niidiniduja, Kullakuduja* ning *Mari-Kulda* mõtteniite pidi kokku vanad müüdid ja tänase naise maailma.

2.1.1. *Siidisiduja*

Üks see seob siidivööd...

Siidisiduja tähistab maailma loomist ja uue, maise eluringi algust. See rinnaehe kannab arhailise, 13.-17. sajandil Lõuna-Eestis levinud rõngassõle tüübi, **nurksõle** vormi. Ehete kavandamise aluseks on kaks eri piirkonnast üles kirjutatud *Meri õue all* regilaulutüübi alla kuuluvat teksti. Sõle üldkuju inspiratsiooniks on Viljandimaalt, Kolga-Jaani kihelkonnast üles kirjutatud värsid:

*Sõel seäl tamme oksa peäle.
Mis seäl sõela nurga sees?
Sõrmus sõela nurga sees.*

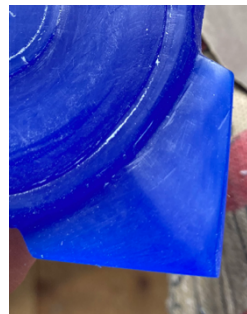
(era100200710012 < Viljandimaa < Kolga-Jaani khk)

Laulutüübi *Meri õue all* tekstiotsingutest leidsin vaid ühe variandi, kus sõrmuse asukohaks on nimetatud nurka. See leid viis mu mõtte nurksõleni. Nurksõlgede leviala oli lokaalne ning omaaegses kontekstis polnud nende kandmine nii lausaline kui ülejäänud rõngassõle vormidel (Kirme, 1986, lk 23). See on üks põhjustest, miks viisin omavahel kokku selle erakordse

lauluteksti ja nurksõle. Rinnaehte üldkuju kavandamisel võtsin eeskujuks 14.-16. sajandil levinud suurenenud nurkadega vormi (Joonis 11). Et nurklikkust veelgi rõhutada, tekitasin iga nurga keskele omakorda vormilise murdejoone (Joonis 12). Selle mõtte ajendiks on joonisel 11 olev ajalooline sõlg, mille nurkadel ilutseb muustrina imiteeritud keskjoon.

Joonis 11.
Inspiratsiooniks
olnud nurksõlg,
Puhja (ERM
9069)

Joonis 12. Minu
kavandatud
rinnaehte nurk.

Edasisel kavandamisel sai määravaks mõte sõle nurkades paiknevast sõela motiivist ja sinna põimitud rõngast ehk sõrmusest. Ehte üldkuju arvestades valisin sõela kujustamiseks neli- ja kolmnurgad. Mõned sõela-avad jätsin ebasümmeetriliselt materjaliga täidetuks. Sõlenõela, mis harilikult paikneb horisontaalselt üle suuava, viisin vertikaali. Olen selliseid püstiselt asetsevaid nõelu näinud Gotlandilt pärinevatel sõlgedel. Vertikaalne nõel sümboliseerib ilmapuud või -sammast, mis hoiab koos mitut samaaegselt eksisteerivat reaalsust. Sõrmuse kujundi paigutasin kavandis rõngastena sõlenurga avadesse, mille külge kinnituvad muinasajal kasutatud topelt rõngastest ketid. Üks, teistest suurem poolkumera profiiliga sõrmus, on põimitud parema alumise nurga sõelaavadesse.

Pinnakaunistuse loomisel jäi esmalt sõelale tammemotiiv, mis ilmapuu sümbolina on läbiv väga paljudes selle laulutüübi tekstides.

*Mis seal mere kalda peala,
tamm seal mere kalda peala.*

Edasise panuse loominguks inspiratsiooniks andsid järgmised *Meri õue all* tüübinime alla kuuluva laulu värsid:

*Mis seal suure sõle seessa?
Kolmi muna sõle seessa.
Ühest saab päeva pärlikirja,
teisest kuuda kuldaratas
kolmandast saab koidu kuke.*

(E 17478/9 (3) < Pärnu-Jaagupi khk)

Mind kõnetasid siin laulus kolm sõle sees paiknevat maailmaloomise muna, ning maagiline koidukukk, kelle kiremise peale vastloodud maailmas elu liikuma hakkab. Kolme muna kujustamiseks kavandasin sõle pinnale kolm ümarlihvis granaat kivi. Kukkede kuju loomiseks

sain ainekse Võru kullassepa valmistatud ajaloolisest suure sõle graveeringust, kus tõenäoliselt on kujutatud kotkaid või kulle (Joonis 13, 14).

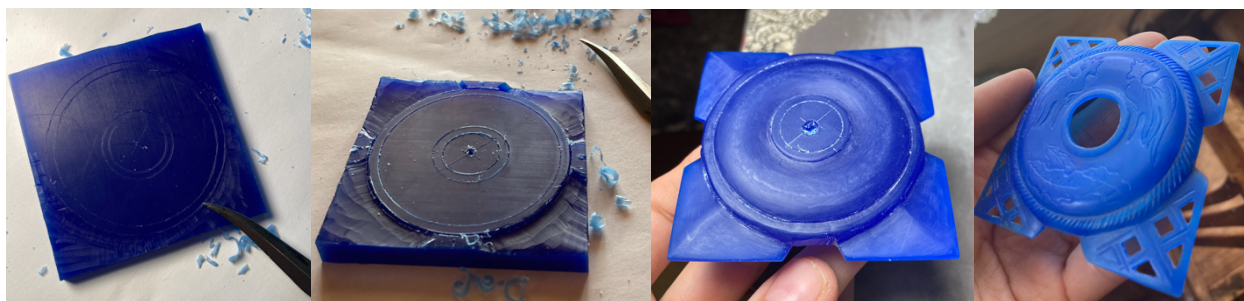

Joonis 13.
Inspiratsiooniks olnud graveering (A 329:27)

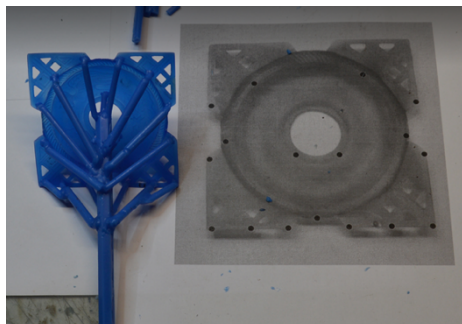
Joonis 14.
Koidukuked ja munad *Siidisiduja* kavandil

Ehte **valmistamise tehnoloogiaks** valisin vahast mudeli väljavoolimise ja selle metalli valamise ehk kaduva vaha meetodi. Vahast vormi tegemist alustasin 70 mm küljepikkusega 8 mm paksusest ruudukujulisest vahatükist, millest vestsin noaga mulle sobiva nurksõle vormi (Joonis 15). Tööriistadest kasutasin eseme valmistamiseks ja graveerimiseks mõõtesirkli, 1,5 mm puuri, nr 2 viile ning ümara otsaga nuga, graveerimisstiilit ja nõela. Teades, et ehe valatakse hõbedast, oli minu eesmärk saada vorm võimalikult õhukeseks, lõpetasin õhendamise, kui ese kaalus 4,5 grammi.

Joonis 15. Vahast ehtevormi valmistamise protsess

Saatsin ehte valamiseks meister Toomas Mägile, kes ehitas vahavormi taha tiheda valukanalite süsteemi (Joonis 16) ja prognoosis valamise õnnestumise protsendiks 50%. Valamine õnnestus ning tulemuseks oli 49 grammi kaaluv hõbedast ehte toorik (Joonis 17). Paraku oli valamise käigus tekkinud vormi sisse 2 pragu ja auk, mis tuli järeltöötamise käigus kinni joota. Samuti oli ehte vorm valamise käigus läinud paindesse.

Joonis 16.
Valukanalite
süsteem
(Foto: Toomas
Mägi)

Joonis 17.
Vastvalatud
sõlekeha
(Foto: Toomas
Mägi)

Ese vajab puhastamist, vormimist ja viimistlemist, mis tulenevalt valudefektidest, võttis planeeritust enam aega. Edasine töö nägi ette nõela kinnitussüsteemi paigaldamist, kivikastikute ja dekoratiivnõela jootmist, rõngaste sõlekeha külge paigaldamist ja keti punumist. Sobiva lõpptulemuse saavutamiseks otsustasin ehte maksaväavli „Technoflux Patina“ abil oksüdeerida. Viimasena paigaldasin kiviistutusraua abil kastikutesse kolm 5 mm läbimõõduga ümarlihvis granaati.

Joonis 18
Rinnaehe *Siidisiduja*.

Joonis 19.
Siidisiduja,
kandja Lee Taul

2.1.2. Niididuja

Teine neob niidivööd...

Eesti keele seletav sõnaraamat annab sõnale „niduma“ tähenduseks „tihedalt põimima“, „ühendama“, „punuma“ (www.eki.ee, vaadatud 24. märtsil 2024). Seda rinnahet iseloomustab nooruslikkus ja mängulisus, elukaare helge, lootusrikas ja energiast kantud periood. *Niididuja* kavandamise eeskujuks on 16. sajandil levinud lamedapinnalised **renessanssiaegsed rõngassõled**, mille välisserva ja suuava ümbritseb keerrestatud traat (Joonis 20). Ehte üheks iseloomulikuks elemendiks on laulutüübi *Meri õue all* paljudes tekstivariantides esinev motiiv sõrmuse paiknemisest sõle nõela või telje küljes/otsas.

Mis sääil sõlgu tel'le otsen?

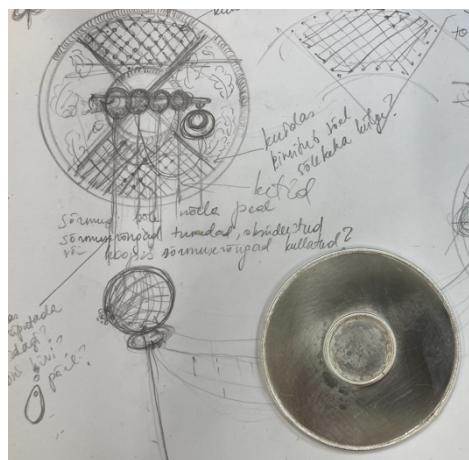
Sõrmus sõlgu tel'le otsen.

(H II 68, 388/9 (35) < Paistu khk)

Sellised nõelakanna külge kinnitatud, sageli tordeeritud või keerrestatud traadist rõngakesed, on levinud paljude renessanss rõngassõlgede juures (Joonis 21). Oma ehtekavandis võimendasin kirjeldatud elementi, lisades sõlenõela külge mitu erineva suurusega kõlarõngast, mis sümboliseerivad sõrmuseid (Joonis 22).

Joonis 20. Rõngassõlg (ERM A 418:8)

Joonis 22. *Niididuja* kavand koos sõlekehaga

Joonis 21. Nõelakanna küljes olev kõlarõngake (ERM A 509:684)

Sõlamotiivi lahendamiseks kujundasid sõlekeha sisse $\frac{1}{4}$ suurused avad, mille sisse oleks võimalik punuda võrk ehk sõel.

Pinnakaunistuste kavandamisel ammutasin ainekultuurilt mainitud Paistu kihelkonnast pärinevast *Meri õue all* üles kirjutatud tekstist:

*Lätsi mõtsa hommikulta,
hommikulta hulkumaie,
varajalta vaatamaie.
Mis ma löüsi mõtsastagi?
Löösi tõu tõusemast,
orasi hal'lendamast,
kaaraorast kasvamasta,
linapõllu liikumast.*

(H II 68, 388/9 (35) < Paistu khk)

Graveeringute loomisel inspireeris mind kujutus hommikusest kastemärjast põllutaimestikust, selle lohkavast värskusest, millega *Niidiniduja* kontseptsioon noore algava elu lootusrikkast valikute paletist väga hästi sobitus. Võtsin graveeringute loomisel eeskujuks renessanssõlgedel esinenud akantusornamentika ja kujundasin selle põhjal laulus mainitud suvivilja ehk linaõite motiividega mustri.

Valmistamise tehnoloogiaks on selle ehte puhul lehtmetailist saagimine, jootmine ja graveerimine. Peamisteks kasutatud tööriistadeks on metallisaag, muukviilid, jootmiseks vajalikud tarvikud, graveerimisstiibel, nr 0,8 puur ja treipink. Esmalt saagisin 0,6 mm paksusest hõbeplekist välja 70 mm diameetriga sõlekeha. Kuna suure osa renessanssõlgede äärevitsad on valmistatud keermestatud traadist, soovisin paigaldada ka sellele ehtele keermestatud ääre- ning suuvitsa. Keermestasin treipingil 2 mm ja 1,5 mm paksused hõbetaadid ning jootsin need vastavalt ümber sõlekeha ja suuava. Paigaldasin ehte tagaküljele nõelakinnituse süsteemi. Pärast sõlesuu lahti saagimist jootsin sellele 0,5 mm paksusest plekist välja saetud dekoratiivnõela, selle külge kõlarõngaste kinnitusaasad, kõlarõngad ja ketid. Puurisin sõlekehasse 1 mm puuriga siidiniidi põimimiseks vajaminevad augud. Enne punumisavade lahti saagimist graveerisin sõlepinnale mustri. Viimase etapina saagisin ehte pinda punumise avad ja punusin neisse 0,7 mm siidiniidiga võrgumustri. Algne plaan oli punumiseks kasutada hõbetaati, kuid riskiks oli selle liigne kalestumine läbi aukude tõmbamisel ja põimimisel. Siidiniit seevastu, on pehme, kergesti käsitsetav, vastupidav ja lisab oma erkpunase tooniga ehtele värvi ning mängulisust. Et näha, kuidas selline punumine materjali peal välja näeb, tegin algselt papi, hiljem vaskplaadi peal läbi tööproovi, kasutades punumiseks nailonist õmblusniiti (Joonis 23).

Joonis 23.
Võrgupunumise
tööproov

Niidisõlmede kinnistamiseks kasutasin UV kiirgusel kõvastuvat liimi „Bison Glass“. Pean tunnistama, et liimi kasutamine nii väärivate materjalide puhul ei olnud kerge valik. Kuna mind inspireerib selline tekstiili ja metalli ühendamine, soovin edaspidi katsetada ja leida nutikamaid ja delikaatsemaid mooduseid nende materjalide ühendamiseks.

Joonis 24.
Rinnaehe Niididuja

Joonis 25.
Niididuja,
kandja Lee Taul

2.1.3. Kullakuduja

Kolmas koob kuldavööd...

Kolmas rinnaehe kannab nime *Kullakuduja*. Selle dramaatilise neitsi ülesandeks on saatuse kujundamine ja sageli ka keeruliste otsuste langetamine. *Kullakuduja* koob elukangasse kõik eelnevate eluetappide lõimed. Selle rinnaehte eeskujuks nii kuju kui pinnakaunistuse osas on üks 16. või 17. sajandist pärinev ilma äärevitsata kumera pinnaga rõngassõlg (Joonis 26).

Joonis 26.
16.-17. sajandist
pärinev
rõngassõlg
(CVVM 25152)

Joonis 27.
Kullakuduja
kavand

Meri õue all laulude seas on tekste, kus sõrmus asub sõle silma peal või sees. Selle ehtekavandi inspiratsiooniallikaks olnud Saarde kihelkonna regilaulus paikneb kannu kaane peal oleva sõle silmas sõjameeste luudest valmistatud sõrmus. Ehk siis: *Meri õue all* laul saab kokku laulutüübiga *Luust sõrmus*.

Mis sääl kannu kaase paal?

Sõlg on kannu kaase paal.

Mis seal sõle silma peal?

Sõrmus sõle silma peal.

Kust see sõrmus välja tulnud?

Läbi poe pureldes,

läbi maa maeldes.

(E 13891/2 (10) < Saarde khk)

Võtsin sellest tekstist ehte kavandamisel aluseks värsid *Sõlg on kannu kaase paal* ja *sõrmus sõle silma peal*. Minu eesmärgiks oli selle ehte juures kasutada sõrmuse materjalina loomaluud, seda põhjusel, et antud laulus on see salapärane sõrmus valmistatud samuti luust, täpsemalt sõjameeste sõrmeluust. Vormilis-tehniliseks küsimuseks sai sõrmuse kinnitamine sõlesuus olevasse auku. Sain taas ainst laulusõnadest, kus sõlg on paigutatud kannu kaane peale. Tekkis mõte luua kannu kaane kujuline sõela motiiviga kastik, mida saaks kasutada sõrmuse pesana. Minu inspiratsiooniallikaks said raamatus „Eesti õllekannud“ eksponeeritud Kihnust ja Saaremaalt pärit õllekapad, millel olevates kaunistustest kujundasid sõelamotiiviga sõrmuse kastiku (Joonis 28).

Joonis 28.
Kihnu ja
Mustjala
õllekapad

Kullakuduja pinnakaunistuste loomise ajendiks on samast regilaulust pärinevad värsid:

Mis sääl mere ääre peal?

Vaher mere ääre pääl.

Mis sääl vahtre oksa peal?

Vares vahtre oksa peal.

Mis seal varese siiva all?

Nuga varese siiva all.

(E 13891/2 (10) < Saarde khk)

Ehte dramaatilise iseloomuga sobitusid hästi laulus olevad sümbolid *vaher*, *vares* ja *nuga*. Minu töö eeskujuks olnud ajaloolisel sõlrel on samuti näha varese kujutisi (Joonis 27). Kui varesed ja vahtralehed otsustasin graveerida pinnale, siis terariista sümboliseerib sõrmust kastikusse kinnitav mõõgapea motiiviga nõel. Vares on meie regilauludes sageli sõjasõnumite tooja. Sõjast räägib ka *Luust sõrmuse* laulutüüp, milles kajastatud sõrmuse valmistamise materjaliks on lahingus langenud sõjameeste luudest.

Kullakuduja valmistamise tehnoloogiatega kasutasin lehtmetailist sõlekeha väljasaagimist ja selle kumerasse vormi taondamist, jootmist, graveerimist, söövitamist ning kuldamist. Tööristadena kasutasin metallisaagi, ümara otsaga vormitöö vasarat, puupakku, jootmistarbeid, erinevaid muukviile.

Esmalt saagisin 0,6 mm paksusest plekist välja 65 mm diameetriga sõlekeha, mille lõin puupaku peal vormitöö haamriga kumeraks (Joonis 29). Seejärel saagisin välja suuava ja jootsin sinna 0,6 mm paksusest hõbeplekist valmistatud sõrmuse kastiku. Dekoratiivnõelaks kasutasin 1,5 mm paksust hõbetaati, mille külge jootsin 0,5 mm plekist välja saetud nõelapea. Seejärel paigaldasin rinnaehte tagaküljele nõela kangale kinnitamise vajalikud torud ja kannad.

Joonis 29.
Sõlekeha
taondamine

Joonis 30.
Sõrmuse toorikuks olnud
veise kämblaluu

Sõrmuse valmistamiseks kasutasin Monika Hindi käest saadud veise kämblaluu (Joonis 30).

Õhendasin ja ümardasin luud, kasutades selleks treipinki, viile ja erinevaid liivapabereid. Luu

graveerimiseks kasutasin täppringi valmistamise nõela ja muukviile. Värvisin graveeringud toonitud mesilasevaha abil tumedaks.

Et tuua esile ehte dramaatiline iseloom, kasutasin pinna kaunistamiseks söövitamise tehnikat. Enne ehte söövitamist tegime koos juhendaja Indrek Ikkoneniga protsessi läbi katsetükil. Katsime tüki hõbedat valge aerosoolvärviga, millele kraapisin nõela abil mustri. Seejärel aetasime katsetüki lahusesse (2 osa (20g) Tšiili salpeeterit NaNO_3 + 1 osa (10g) sulfamiinhapet $\text{H}_3\text{NO}_3\text{S}$ lisatud 500 ml destilleeritud veele). Katsetükk kinnitus + e anood poolele ja roostevaba teras e katood poolele. Hoidsime tükki, voolunäidikutega 0,4 A ja 1,9 V, lahuses 30 minutit. Pärast katsetüki puhastamist atsetooniga, leidsime söövituse olevat piisava ning kordasin sama protseduuri oma ehtega (Joonis 31).

Joonis 31.
Pinnakaunistuse
söövitamise
protsess

Kullakuduja dekoratiivnõela külge kinnituva keti kuldamiseks kasutasin kuldamislahust „AURICOR 102N“, milles hoidsin kette voolupingega 0.09 A ja 3,6 V. Ehte pind on oksüdeeritud maksaväävliga „Technoflux Patina“.

Joonis 32.
Rinnaehe *Kullakuduja*

Joonis 33.
Kullakuduja,
kandja Lee Taul

2.1.4. *Mari-Kulda*

Neljas nutab noorta meesta...

Mari-Kulda on *Neljast neitsist* kõige salapärasem. Ta ilmub püha naise kujul oma kolme keriva, punuva ja kuduva kaaslase kõrvale. *Mari, Maarja, Maria* või *Maaema* – temas saab kokku naiseliku maailma ja naiseks olemise vägi. *Mari-Kulda* on mõrsja, elu jätkumise ning edasiviimise vahendaja, „kes nutab noort meest“, et maailm võiks jätkuda. See rinnaehe on saanud oma vormi kõige hilisemalt, viljakusmaagilisele kuhisõlele lähenevalt **kumera pinna, äärevitsa ja -kuppudega rõngassõlelt**. Teda saadab kõige arhailisem kitsas rõngassõlg – **hansasõlg**. Ring saab täis, elu jätkub, sünnib uus algus.

Mari-Kulda vormilahendustel tuli appi Haljalast pärinev *Meri õue all* tekstivariant. Selles laulus paikneb salapärane sõrmus sõle servas. Sõrmuse sees aga tegutsevad neli kuduvat neitsit.

Mis sääl sole sorva päälla?

Sõrmus sole sorva päälla.

Mis sääl sormukse seessa?

Neli noorta neitsikesta.

(H II 38, 179 (14) < Haljala khk)

Rinnaehte kavandamisel võtsin aluseks äärekuppude ja aukudega rõngassõle vormi (Joonis 34). Tulenevalt eelnimetatud regilaulust, soovisin sõrmused rõngastena kinnitada sõle servale. Selleks andsid kuppudevahelised augud suurepärase võimaluse. Suuavasse kavandasin kahekordse vitsa, milleks inspireeris mind üks Annast pärinev 16. sajandi rõngassõlg (Joonis 35).

Joonis 34.
Äärevitsa ja
kuppudega
rõngassõlg
(ERM A 359:3)

Joonis 35.
Rõngassõlg
Anna khk, 16.
saj. II pool, AI
2816:20

Tööriistadena kasutasin selle ehte loomiseks metallisaagi, ümara otsaga vormitöö vasarat, puupakku, kupuvormimise tange, akutrelli, jootmistarbeid, 2 mm puuri, erinevaid muukviile ning graveerimisstiilit. Nagu *Kullakuduja*, nii on ka *Mari-Kulda valmistamise tehnoloogiaks* sõlekeha lehtmetailist välja saagimine ja kumerasse vormi taondamine. Saagisin 0,6 mm paksusest lehtmetailist välja 80 mm läbimõõduga ketta, mille vormisin puupaku sees oleva lohu ja vormitöö haamri abil kumeraks, jättes sõlevormile tasapindse serva. Sõle serva lõin vormitangide abil kuppud ning jootsin kupurea siseküljele 2 mm tordeeritud kanttaadist rõnga.

Sõle suuava dekoreerimiseks tordeerisin kahes erinevas suunas 1,5 mm ja 1 mm kanttraati ning valmistasin nendest suuvitsad. Puurisin kuppude vahelisele alale 2 mm puuriga augud. Järgnevalt keerasin 1,5 mm ümartraadist kahes erinevas suuruses rõngad ja paigaldasin need sõle alumise serva aukudesse. Jootsin ehte tagumisele küljele kinnitusnõela aasad ja seejärel suuavasse dekoratiivnõela. *Mari-Kulda* väike kaaslane on samuti välja saetud 0,6 mm paksusest hõbeplekist. Selle külgedele viilisin kolmnurkse viiliga avad, alla serva kettide kinnitamiseks vajaminevad rõngad ja ehte tagaküljele nõela kinnitamiseks vajalikud aasad. Väike hansasõlg on „emasõle“ külge ühendatav kettide küljes olevate konksukeste abil, samas on võimalik mõlemat ehet teineteisest ka eraldada ning eraldi kanda.

Suurema sõle **pinna kaunistamiseks** andis mõtteid ülal kirjeldatud regilaulu imeilus lõputekst:

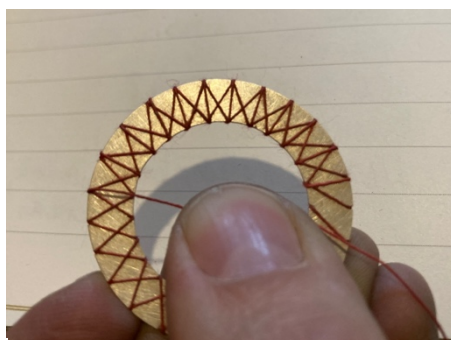
*Ära nuta neitsikene,
jo tulekse, jo näikse,
üle soa suled näivad,
läbi metsa läigib moeka.
Jalad alta arva metsa,
keha keskelt keeru metsa,
pea on pandud palmikaie,
jalad jaanililledessa,
silmad sinioilmedesse,
korvad kullerkuppudesse.*

(II 38, 179 (14) < Haljala khk)

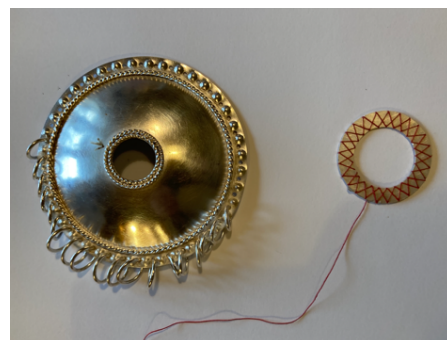
Siin kirjeldatakse nutva neitsi juurde jõudvat suvelilledega kaetud ebamaist noormeest. See võimas kujund inspireeris mind graveeringute loomisel kasutama jaanilillede ehk pääsusilmade ja kullerkuppude lopsakat ja voogavalt vaba mustrimängu (Joonis 36). Hansasõle ümber punusin siidiniidiga sõelamotiivi, mis ühtlasi sümboliseerib päikest ja elu jätkumist. (Joonis 37, 38).

Joonis 36. Jaani lillede- ja kullerkuppudega graveerimiskavand

Joonis 37. Puuvillase niidiga tehtud hansasõle tööproov

Joonis 38. Valmiva rinnaehte sõlekehad

Mari-Kulda kahe sõlekeha ühendamiseks kuldasin hõbekette kuldamislahuses „AURICOR 102N“ voolupingega 0.09 A ja 3,6 V (Joonis 40).

Joonis 39.
Hõbekettide kuldamine

Joonis 41.
Mari-Kulda,
kandja Lee Taul

Joonis 40.
Rinnaehe *Mari-Kulda*

Suuremaid fotosid valminud töödest saab vaadata Lisast 2.

2.2. Muusikapala *Meri õue all*

Minu loov-praktilise lõputöö ajendiks ja inspiratsiooniallikaks on regilaulud. Seetõttu kuulub töö loomingulise osa juurde ka muusikapala *Meri õue all*.

Valisin interpreteerimiseks Pärnu-Jaagupi kihelkonnast pärit väga mitmekihilise teksti, mis ühendab võimalikult tervikuks mitu eri laulutüüpi: *Paista päev*, *Meri õue all* ja *Loomine*. Regilaulude tüüpidesse liigitamine on keeruline, kuna laulud koosnevad värssidest ja vormelitest, mis võivad erinevates regilauludes esineda mitmesugustes kontekstides. Seetõttu ei ole regilaulud oma narratiivis kindlapiirilised. Praegu kasutuses olev regilaulude tüübistruktuur aitab küll tekstides orienteeruda, kuid need tüübinimed ei kajasta alati kõiki laulus esinevaid vormeleid ning motiive. Seega võib üks ja sama regilaulumotiiv kuuluda mitme erineva laulutüübi alla (Hainsoo, 2022, lk 10-11). Iga omaaegse lauliku esituse kaudu moodustus just tema valitud või tema elupaigas harjumuspäraseks kujunenud vormelitest ja värssidest koosnevast laulust esitamise hetkel terviklik lugu. Traditsioonilises kultuuris elav laulik ei tundnud regilaulude tüübisüsteemi, vaid lükkis endale teadaolevaid vormeleid nagu pärleid laulukeesse, vastavalt oma loomingulistele valikutele, omakultuuri piirides turvalistele vormieelistustele, kuid ka hetkemeeleolule ja isiklikule ilumeelele.

Paista paista päevakene

Paista mo venna veske peale

Ristitaadi riida peala

Paista mo õe õue peala

Mis seal õe õue alla

Meri õe õue alla

Mis seal mere kalda peala

Tamm seal mere kalda peala

Mis seal tamme oksa peala

Kiigu tamme oksa peala

Mis seal kiigu laua peala

Neiu kiige laua peala

Mis seal seisab neiu süles

Suuri sõlgi neiu süles

Mis seal suure sõle seessa

Kolmi muna sõle seessa

Ühest saab päeva pärlikirja

Teisest kuuda kuldaratat

Kolmandast saab koidu kuke

Koidu kukk see kõeruteles

Tulge kaupa ostemaie

Mehed metsa hirvesida

Naesed tanunarmasida

Poisid pruudipõllesida

Tüdrukud kirkulintisida.

(E 17478/9 (3) < Pärnu-Jaagupi khk)

Laul algab pöördumisega päikese poole, et see paistaks laulikule oluliste paikade, sealhulgas õe õue peale, mille kõrvalt algab meri. Mere kaldal kasvava ilmapuu, tamme oksa küljes rippuval kiigel istub neiu, kes hoiab süles sõlge, milles asub kolm maailmaloomise muna. Ühest munast sünnib päike, teisest kuu ja kolmandast saab koidukukk, kes oma lauluga rahvast kokku kutsuma asub. Päike, meri, puu ja neiu asuvad maagilises maailmas, mis on olemas justkui enne praegust. Meie vanas maailmapildis võis eksiteerida samaaegselt aga ka mitu paralleelselt toimivat ilma. Selles enneilmises või paralleelses maailmas asub kiik, mille peal istub neiu. Kiikumine on nii meie kui teistegi soome-ugri rahvaste uskumustes tähistanud liikumist eri maailmade vahel, olles korraka nii seal kui siin ning samal ajal ei seal ega siin. Kiik on mütoloogilises käsitluses vahend, millel esitati maailma loomise lugu (Lintrop, 2024, lk 227). Paljude rahvaste mütoloogilis-kosmogoogilistes käsitlustes on levinud kujutelm, et universumi loomine algas munast. Läänemeresoome müütides sünnib maailm veelinnu munast. Kui tavaliselt muneb seda tüüpi lauludes lind munad saarele, kiige või põõsa küljes asuvasse pessa, siis selle laulu teeb eriliseks asjaolu, et ilmaloomise munad asuvad neiu süles oleva sõle sees. See omakorda viitab sõlele kui olulisele vahelülile uue maailma loomise protsessis. Arheoloog Heiki Valk on tähendanud, et kõige sagedasemad riitusega seonduvad metallesemad on justnimelt sõled (Zimmermann 2002: 51–52). Sõlgede ligi 2000 aasta pikkune aja- ja kandmisloog osutab selle ehte tugevale kannale kinnitamisele siinses kultuuriruumis. Nii mitmedki regilaulutekstid annavad alust arvata, et sõlgi on kasutatud rituaalse vahendina maagiliste toimingute, näiteks ravimise või ennustamise juures. Üks nendest salapärasest ja mõttemänge pakkuvatest lauludest on kahtlemata ka minu interpreteeritud müütiline lugu *Meri õue all*. Sellesama teksti motiive kasutasin ka rinnaehte *Siidisiduja* pinnakaunistuste kujundamisel.

2.2.1. Muusikalise seade loomine ja salvestamine

Lauluteksti kogus 1895. aastal Pärnu-Jaagupi kihelkonnas, Vee külas, anonüümselt esitajalt Mart Aija. Kuna rahvaluule kogujatel helisalvestamise võimalusi 19. sajandil käepärast polnud ja kogujate hulgas nappis viisitundjaid, kirjutati sageli lauludest üles vaid tekstid. Nii ka antud loo

puhul. Ent regilaulu esitamiseks on vaja ka meloodiat. Kõige levinum praktika pärimusmuusika interpreteerimisel näeb ette viisi puudumisel leida meloodia laulusõnadega samast piirkonnast üles kirjutatud viiside hulgast. Mina läksin aga teist teed ning, tuginedes oma rahvalauliku intuitsioonile ja varasematele kogemustele, lõin selle meloodia ise. Viis on regilaulupäraselt üles ehitatud kordustele, väikese meloodilise ulatusega ja meditatiivne. Muusikaline seade põhineb harmoonilistel kordustel, liikudes kahe helistiku, E-molli ning D-duuri vahel. Seade loomise esimeses etapis kasutasin väikekannelt, mille korduva, üles-alla liikuva käigu ümber lõin hiiu kandle ja vokaliiside kaudu meditatiivse helimaastiku. Kuna teksti puhul on tegemist müütilise regilauluga, püüdsin selle mütoloogilist sisu ning kujutluspilte edasi anda ja avardada ka läbi muusika.

Salvestasin loo 25. märtsil oma improviseeritud kodustuudios, sauna eesruumis. Tehniliselt aitas salvestamisprotsessi läbi viia Lauri Õunapuu. Esmalt mängisin sisse kandlepartii, seejärel lauluosa, hiiu kandle ning vokaliisid ja burdoonlaulud. Minu stuudiokogemus varasemast muusikuelust on küllaltki rikas. Samas pole ma varasemalt salvestanud seesugust sooloprojekti, kus sisse mängitud ridade kokkukõla selgub tõeliselt alles pärast heli-inseneri läbi viidud töötlemist. Kokku vahetasime helimehe, Peeter Salmelaga, 6 erinevat versiooni helimiksist, millest viimane, 15. aprillil saadetud variant, jäi loo lõplikuks helipildiks. Muusikapala lõpuosas on kuulda Peeter Salmela salvestud merekohinat, mis lisab loole naturaalselt ja teksti toetavat kõla. Loole *Meri õue all* aitas digitaalse noteeringu teha Paul Daniel (Lisa 1).

Lugu *Meri õue all* on kuulatav:

<https://www.youtube.com/watch?v=YZFrj5-6Uok>

<https://drive.google.com/file/d/1Q5KanmEwESE-L25EpNd41t6E3i6l4mul/view>

KOKKUVÕTE

Senisest märksa olulisemale kohale on tõusnud tähenduste maailm, mille avastamiseks otsitakse kohaseid kontekste ning uusi vaatenurki, lähtudes seejuures inimteadvusest kui tähenduste kujundajast (Valk 2000: 246).

Käesolev lõputöö seob omavahel kokku ajaloolise rõngassõle eri vormid, regilaultüüpide *Meri õue all* ja *Luust sõrmus* tekstivariandid, nelja kuduva neiu mütoloogilise maailma ning tänapäeva ehtekunsti. Töö käigus valmis neli rinnaeet *Neli neitsit*, millest igaühega käib kaasas oma taust ja lugu. Lisaks ehetele kuulub töö juurde traditsioonilisele regilaulutekstile toetuv vastloodud muusikapala *Meri õue all*.

Taustauurimusliku osa kaudu saadud teabe põhjal sain ülevaate rõngassõlgede pika ajaloo vältel toimunud vormimuutustest ja kavandasin selle põhjal valmivate rinnaeete kuju ning „iseloomu“. Ehete disainimiseks kasutasin viit eriilmelist rõngassõle vormi. Edasisel kujundamisel võtsin aluseks regilaulu tekstides mainitud motiivid „sõel“ ja „sõrmus“ ning paigutasin need mänguliselt laulus mainitud kohtadele. Kerivaid, punuvaid ja kuduvaid neide sümboliseerivad ehetel ketid ja/või siidiniidist põimingud. Graveeringute loomisel sain ainst regilaulu tekstides esinenud sümbolitest, eelkõige linnu- ja taimemotiividest. Pinnakaunistuste kavandamisel jälgisin ühtlasi ajalooliste rõngassõlgede graveerimise esteetikat. Kuna selle lõputöö protsessi käimalükkavaks jõuks on laulud, andsin toitu ka muusikalisele inspiratsioonile ning komponeerisin erinevaid pille ja häält kasutades muusikapala.

Minu jaoks oli selle töö nii taustauurimuslik kui loov-praktiline osa ühtviisi avardav ja väljakutseid esitav. Kaugesse minevikku ulatuvate regilaulude tõlkimine tänapäeval mõistetavasse sümbolikeelde (nii helilises kui visuaalses maailmas) eeldab süvenemist ja tundlikkust. Need, tegelikkuse, teaduse, uskumuste ja fantaasia piirimaile olevad tekstid, on millegi uue loomisel ahvatlevaks, aga keeruliseks aineseks. Minu rahvalauluõpetaja Janika Oras on sõnastanud mõtted vana materjali tõlgendamise kohta tänapäeva järgnevalt: *Uurija isiklik emotsionaalne kogemus mõjutab nii ainese käsitlemisel esitatavaid küsimusi, kui seda, mis allikmaterjalist olulisena välja selekteeritakse. Tunnetel on oma osa ka uurija intuitsiooni suunamises, need mõjutavad protsessi, milles “tähelepanekud muutuvad juhtlõngadeks ja tõlgendusteks”* (Oras 2008: 30). Seda lõputööd läbi mõeldes ja valmistades, mõistsin üsna selgelt, milline kandepind ja roll traditsioonilise materjali põhjal uue loomisel, on taustateadmistel, intuitsioonil, aga ka visuaalse kujundikeele tabamisel ja oskustel. Olles metallikunstnikuna oma teekonna alguses, näen selle töö jooksul kogetu ja avastatu põhjal suurt

potentsiaali tulevikus veelgi sügavamalt, põnevamalt ja oskuslikumalt meie vaimset kultuuripärandit visualiseerida ning materjaliks vormida. Minevikumaailma mõtestamise kaudu tänapäeva inimese maailmataju rikastamine, on ka edaspidi nii muusiku kui ehteloojana üks minu loomingulisi suunanäite.

KASUTATUD ALLIKAD

- Arukask, M. (2000). Venna sõjalugu ja inimõtlemise muutlikkus. Setu lüroepiline regilaul kui pideva distantseerumise ja muutumise dokument. „*Kust tulid lood minule...*” *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu, lk 57–121.
- Eesti etümoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/ety/>, vaadatud 18. märts 2024.
- Eesti Muuseumide Veebivärv. <https://www.muis.ee/>, vaadatud ajavahemikul november 2023 – märts 2024.
- Eesti regilaulude andmebaas. Eesti Rahvaluule Arhiiv. Eesti Kirjandusmuuseum, www.folklore.ee/regilaul/andmebaas/, vaadatud ajavahemikul november 2023 – aprill 2024.
- Hainsoo, M. (2022). *Siis ma sõlest sõna võti. Sõlg regilauludes*. Lõputöö. Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia, Pärand tehnoloogia õppekava.
- Kama, P. (2012). *Arheoloogiline vaatepunkt matuse teemalistele regilaulutiitipidele*. Magistritöö. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, Ajaloo ja arheoloogia instituut.
- Kama, P. (2017). *Arheoloogiliste ja folkloorsete allikate kooskasutusvõimalused: inimjäänused märgaladel*. Doktoritöö. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, Ajaloo ja arheoloogia instituut.
- Kirme, K. (1986). *Eesti sõled*. Tallinn.
- Kirme, K. (2002). *Eesti rahvapärased ehted. 13. sajand – kuni 20. sajandi algus*. Tallinn
- Kokamägi, H, Rüütel, I. (1964). *Laul olgu lühike või pikk...* Valimik ajaloolisi sündmusi ja ühiskondlikke vahekordi kajastavaid eesti uuemaid rahvalaule. Tallinn.
- Krohn, K. (1894). *Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus*. Helsinki.
- Laugaste, E. (1948). *Valimik Eesti rahvalaule*. Tallinn.
- Lintrop, A. (1999). Suur tamm, kudevad neiud, punane paat, kadunud harjast rääkimata. *Mäetagused* (10), lk 1–17.
- Lintrop, A. (2016). *Loomisaja laulud. Uurimusi eesti rahvalaulust*. Tartu.
- Lintrop, A. (2024). Kosmogooniline hari ja selestiline kiik. *Keel ja Kirjandus* (3), lk 219–237. <https://doi.org/10.54013/kk795a1>
- Loorits, O. (1951). *Eestluse elujõud*. Stockholm.
- Manninen, I. (2009). *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu.

- Mälk, K. (2022). *Õpetaja*. Tallinn.
- Oras, J. (2008). *Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Arhiivitekstid, kogemused ja mälestused*. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused, 27. Tartu.
- Reidla, J. (2012). *Eesti ehtekultuur muinasajast uusajani*. Tallinn.
- Sarv, M. (2008). *Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis*. Dissertationes folkloristicae universitatis Tartuensis, 11. Tartu.
- Sarv, M. (2018) Regilaulude keelest. *Sõida tasa üle silla. Raamat eesti keelest ja meelest*. Tallinn, lk 115–122.
- Särg, T. (2006). Kõne ja muusika piiril. Ahellaulu analüüs. *Võim ja kultuur*, 2. Tartu, lk 229–291).
- Tedre, Ü. (2003). *Eesti mees ja tema sugu XIX sajandi Eesti lõppriimilises rahvalaulus*. Tallinn– Tartu.
- Tormis, V. (1997). *Rahvalaul ja meie. Artiklid, intervjuud, kommentaarid*. Tallinn.
- Valk, Ü. (2000). Regilaul kui kommunikatsioon teispoosusega: dialoogist nägemusteni. “*Kust tulid lood minule...*” *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu, lk 245–276.
- Voolmaa, A. (1970). *Eesti ehted*. Tallinn.
- Võti, T. (1967). *Eesti õllekannud*. Tallinn.
- Zimmermann, U. (2002). *Ehted ja regilaul: ehtekujundi mitmetähenduslikkust otsides*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool filosoofiateaduskond, Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool.
- Õunapuu, L. (2024). *Kuningal oli kolm tütart. Päritud laul*. Eesti Rahvusringhääling. <https://vikerraadio.err.ee/1609340087/paritud-laul-kuningal-oli-kolm-tutart>

Lisa 1

Pärnu-Jaagupi khk

Meri õue all

viis ja seade Meelika Hainsoo

♩ = 102

5

Pais - ta, pais - ta päe - va - ke - ne, pais - ta, pais - ta päe - va - ke - ne.
Ris - ti - taa - di ri - da pea - la, ris - ti - taa - di ri - da pea - la.

7

Pais - ta mo ven - na ves - ke pea - le, pais - ta ven - na ves - ke pea - le.
Pais - ta mo õ - e õu - e pea - le, pais - ta õ - e õu - e pea - le.

9

13

Mis seal õ - e õu - e al - la, mis seal õ - e õu - e al - la.
Mis seal me - re kal - da pea - la, mis seal me - re kal - da pea - la.
Mis seal tam - me ok - sa pea - la, mis seal tam - me ok - sa pea - la.
Mis seal kii - gu lau - a pea - la, mis seal kii - gu lau - a pea - la.

15

Me - ri õ - e õu - e al - la, me - ri õ - e õu - e al - la.
Tamm seal me - re kal - da pea - la, tamm seal me - re kal - da pea - la.
Kii - gu tam - me ok - sa pea - la, kii - gu tam - me ok - sa pea - la.
Nei - u kii - ge lau - a pea - la, nei - u kii - ge lau - a pea - la.

17

aa aa

23

Mis seal sei - sab nei - u sü - les, mis seal sei - sab nei - u sü - les.
Mis seal suu - re sõ - le sees - sa, mis seal suu - re sõ - le sees - sa.

2

Meri õue all

25 D

Suu - ri sõl - gi nei - u sü - les, — suu - ri sõl - gi nei - u sü - les.
Kol - mi mu - na sõ - le sees - sa, — kol - mi mu - na sõ - le sees - sa.

27 Em⁷

Ü - hest saab päe - va pär - li - kir - ja, ü - hest saab päe - va pär - li - kir - ja.
Kol - man - dast saab koi - du kuk - ke, kol - man - dast saab koi - du kuk - ke.

29 D

Tei - sest kuu - da kul - da - ra - tas, tei - sest kuu - da kul - da - ra - tas.
Kol - man - dast saab koi - du ku - ke, kol - man - dast saab koi - du ku - ke.

31 Em⁷

Koi - du - kukk see kõe - ru - te - les, koi - du - kukk see kõe - ru - te - les.
Me - hed met - sa hir - ve - si - da, me - hed met - sa hir - ve - si - da.

33 D

Tul - ge kau - pa os - te - mai - e, — tul - ge kau - pa os - te - mai - e.
Nae - sed ta - nu - nar - ma - si - da, — nae - sed ta - nu - nar - ma - si - da.

35 Em⁷

Poi - sid pruu - di - põl - le - si - da, poi - sid pruu - di - põl - le - si - da.

37 D x3

Tüd - ru - kud kir - ku - lin - ti - si - da, — түд - ру - kud kir - ku - lin - ti - si - da.

39 Em⁷ D

Lisa 2
Rinnaehted Neli neitsit

Rinnaehe *Siidisiduja*

Rinnaeche Niididuja

Rinnaehe Kullakuduja

Rinnaeche Mari-Kulda

Lisa 3

Käsikirjaliste allikate ja arhiivifondide lühendid

AI – Ajaloo ja arheoloogia instituudi kogu

AM – Eesti Ajaloomuuseumi kogu

CVVM – Läti Ajaloomuuseum

E – M. J. Eiseni käsikirjaline rahvaluulekogu

EKM – Eesti Kirjandusmuuseum

EKmS – Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogu

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjaline rahvaluulekogu

ERM – Eesti Rahva Muuseumi materjalid

H – J. Hurda käsikirjaline rahvaluulekogu

TM – Tartu Linnamuuseum

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Meelika Hainsoo,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „*Neli neitsit*. Rõngassõlgedest ja regilauludest inspireeritud rinnaehted“, mille juhendaja on Indrek Ikkonen (MA), reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Meelika Hainsoo 10.05.2024